

איתן איתן: נועין דו־קרב

"מעין דו־קרב של אמודאים בפגיונות שלופים עמוק מתחת למים" (ע' 146) הן מלים שמבטאות או מוסרות היטב את הכלול ב-188 העמודים של "לגעת במים, לגעת ברוח" לעמוס עוז. הקורא לתומו, כמו גם הקורא שלא לתומו, יעלה בנקל בדעתו מהם אמודאים ומהם פגיונות שלופים ומהו אותו "דו־קרב" שנערך ביניהם "עמוק מתחת למים". בלי ספק ראו—הקורא לתומו כמו גם הקורא שלא לתומו—קרבות אשר כאלה בסרט מן הסרטים או בספר מן הספרים. ואם לא ראו בסרט או בספר, בלי ספק יעלה בדעתם כי באחת מפינות עולמנו הגדול או הקטן עשוי להתרחש, או אף התרחש, דו־קרב אשר כזה. אמודאים יש בעולם, פגיונות יש בעולם, מים יש בעולם, ומדוע־זה לא יערכו אמודאים "דו־קרב עמוק מתחת למים"? אם לא ילחמו לאשה, כפי המתבקש מצלילי־הלוואי של המונח "דו־קרב" (ולא קרב סתם), חוקה עליהם שיימצאו מעורבים באיזו פרשה נמוכה או גבוהה, ארצית או רוחנית, רצונית או גורלית כפויה, יהודית או פולנית—הכל כפי צרכי המחבר וכשרונו במלאכת החיבור והמיזוג.

בעל ההתרשמות הקצרה הזאת לא שימש אמודאי מימיו, אך בשמשו צולל־קרב ובהיותו במסגרת המכשירה צולל־קרב, למד על בשרו אף שמע, אם הרבה ואם מעט, על אשר התרחש ועל העשוי להתרחש מתחת למים ואף "עמוק מתחת למים". ודאי אך מקרה הוא כי בעל ההתרשמות הזאת יכול להעיד נאמנה כי בעובדה, כפועל, מעולם לא התרחש, ולא יכול להתרחש, דו־קרב בין אמודאים מתחת למים. כל המכיר את המים ואת הצלילה, אפילו את הצלילה האזרחית בלבד, יודע־ועד כי דו־קרב כזה אינו בגדר האפשר. על צוללים מטילים פצצות־עומק. וזה מירב מה שאפשר לעשות נגדם כשהם צוללים באין להם אפשרות לראות הרבה יותר מידם השלוחה לפני משקפי־הצלילה שלהם. ומאחר שמכשירי־הצלילה שלהם פועלים כמערכת סגורה, אי־אפשר לגלותם ולשלה בהם צוללים שיחסמו את דרכם אפילו באיזור מוגדר של מטרתם.

אלא שהקוראים המבינים כמו גם המחבר המשכיל לא בנקל יוותרו על ריגושם בעקב "דו־קרב של אמודאים בפגיונות שלופים", כמו שאין הם מוותרים, מן הסתם, על ריגוש שמעוררים סרטים וספרים. ועובדה: סרטים מוסרטים וספרים נכתבים, ואנשים רואים וקוראים. פעמים פולשים הספרים לתחום הסרט ופעמים הסרטים פולשים לתחום הספרות, אבל זו הערה הנוגעת לכאן רק משום שלא פעם אחת בלבד יש שימוש ב"טכניקה קולנועית" מכוונת בדפי הספר שלפנינו. דו־קרב קולנועי, היכול להתרחש בסרט בלבד, דו־קרב מבויים בלי כל אחיזה ממשית במציאות, ישכנע וירגש את הצופה אם אמנם בויים והוסרט בכשרון או אם נכתב ונרשם בכשרון, אף כאשר יישאר קולנועי בלבד או בגדר סטריאוטיפ, כמו שאימרים. והרושם בעוונותיו את התרשמותו עשוי להוסיף כי קל, בעצם, לחבר ולביים סטריאוטיפ מאשר לחבר ולביים אמת, ולו רק בשל העובדה הפשוטה שסטריאוטיפ הוא דבר ידוע ומוגדר בעוד שהאמת אינה ידועה ואינה מוגדרת ומוארת אלא היא ערפל.

הארכנו מעט בענין זה של "דו־קרב" משום שיש בו דגימה נאה לכל הספר כולו. אם יש מדינה שרוב אוכלוסייה מחזיק בתעודות אזרחיות המגדירות אותם כיהודים, ואם אמנם היו ונותרו במדינות אחרות אוכלוסים שנושאים תעודות אזרחיות המגדירות

אותם כיהודים, כי אז עשוי להתרחש – לא דו־קרב, חלילה, אלא איזה קשר "סמוי" או "גלוי ומואר", "היטב" או לא "היטב", בין האוכלוסים הללו במדינות השונות. בעצם, ביקש המחבר "להאיר היטב" את "הקשר הסמוי" ואת "הקשרים הסמויים". פולנים פליטי־שואה נקלעים לישראל ונעלמים. יהודים מוכרים בשר לכל קצות חבל ומתעשרים, או מוכרים אידיאות וחיים כסמרטוטים. וכאן ב"ליליפוט", כאן בישראל שהיא "ליליפוט" אם לא "מלכות פולין החדשה בים האגאי" (עד כמה יש להרחיק עדות של ליגלוג על מלכות ישראל החדשה), כאן גיהלו מלחמה "מהירה ומוחצת" שעליה רוגן קמין "כביר האונים" שאזנו זבה ומעיו מתפוררים. הרי לנו אפוא "מיזוג בין הריאלי לבין הפנטסטי", ממש כדו־קרב אמודאים מתחת למים, ממש סטריאוטיפ שאינו בתחום הריאליה ואינו בתחום הדמיון השובב אלא הוא בתחום המיזוג שביניהם.

האמנם סטריאוטיפ? וכי מדוע לא נבחן את "לגעת במים, לגעת ברוח" באחד הכלים המצוינים שמואילים לגפנף לעינינו חכמינו המלומדים? מדוע לא נבחן אותו, למשל, ולכל המועט, כרומן או כסיפור־"מפתח". באמת, מדוע לא? הרי לנו פומרנץ, למשל. האין הוא דומה למחבר־ספרים בשעה שהוא יושב ומואס את גופו ומאלץ עצמו לשבת מול הנייר והעט בידו כשמעבר ל"קיר דק" גשמע קול נערה? וכי נגזים אם נניח כי אכן אירע למחבר לעשות יום ולילה ועוד יום ולילה עם נערה אמריקאית (או צרפתית או דרום־אפריקאית או אנגלית או אחת מן המתנדבות) צעירה־להכמיר? וכי נגזים אם נניח כי "עוליה־הרגל" הנוהרים אל פומרנץ, בתהילה שהם מעניקים לו ובאפנים השונים בהם הם מציעים לו "כסף וכבוד ונשים ותהילת־עולם" בגין פירסום שפירסם בכתב־עת מדעי, אינם זהים או דומים ל"עוליה־הרגל", לסופר יושב־קיבוץ הסובר, או מדמה לסבור, כי אכן מציעים לו "כסף נשים כבוד ותהילת־עולם" ואין לו אלא ליטול או לא ליטול? האם נגזים אם נניח כי יחס הקיבוץ ל"גאון המדע שנתגלה במפתיע", על עניויות שיבתו בקיבוץ וצניעות הליכתו אחר הצאן, אינו דומה ליחסו של הקיבוץ אל סופר צעיר שלא התגלה במפתיע ושאינו טורה, מן הסתם, ללכת אחר הצאן? האם תורנות המטבח הקיבוצי שעושה פומרנץ כמו גם הנקיון שהוא טורה בו בחדרו אינם דומים לתורנות של חבר־קיבוץ שאינו בדיוק "כמו כולם" משום שהוא מחבר ספרים. ועוד: האם לא העיד המחבר כי "אבות נוטים למות" ממשיכים לחיות בבניהם "כגידול... לכל ימי חייהם"? אכן העיד. אם כך, מדוע לא אִמזתיים? אכן גם אִמזתיים. ואם כך, נושא המחבר את אבותיו, שבלי ספק באו מאחת ארצות אירופה (ואם לא נולדו בה או לא חיו בה הרי קנו להם את תרבותה ומנהגיה וגינוניה), נושא אותם כגידול או לא כגידול אבל פורק אותם בדמות עצמו, בדמות פומרנץ שמחליף דמויות, שיש בו דמויות אחדות. וכדי להרבות העברות ולטשטש עקבות מופיעה דמות האב של המחבר גם באַרנסט, בחלק מאַרנסט, מובדלת לעצמה, כעצמה, על אהובותיה, כביכול בלא קשר לאם, לסטיפה.

אין בעל ההתרשמות הזאת מבקש "להוכיח" דבר אלא הוא מצביע על האפשרות שמחברו של "לגעת במים, לגעת ברוח" טרח להרחיק עדותו עד פולין וטרח לפצל עצמו ואישיותו ולהצניעם עד כדי סטריאוטיפ. רק כך מבין רושם הדברים האלה את המונח לעיניו. לו ביקש המחבר לחבר את הערפל שהוא האמת, לו ביקש והיה בכוחו לחבר את האמת שהיא ערפל, כי אז לא היה נזקק לסטריאוטיפ של "גורל העם היהודי" שעמד לעיניו כל משך החיבור, לא היה נזקק לכוחות נמוכים ולתנים ולשומן־חזירים מול, או עם, או מול ועם, אידיאות רוחניות או סמל זרות ודוב קופא מתפורר או יציב. הגיעו בנפשכם: הדוב הרוסי שתמונתו מן

המערב האמריקאי אינו סטריאוטיפי פחות מן הקיץ הטברייני שנמשך למחבר "בין תשעה לעשרה חדשים" בעוד כל טברייני יודע כי הקיץ אינו נמשך בטבריה למעלה משלושה חדשים.

אין בעל ההתרשמות הזאת יכול לפטור עצמו מחובת דיווח "ספרותי" או "אמנותי" אף בלא מרכאות. "לגעת במים, לגעת ברוח" שווה בהחלט בטורח קריאתו שכן חובר בכשרון ויסודותיו כמו גם בניין-העל שלו תפורים ומוכלבים כהלכה. ואם התפרים גלויים לעין המאומנת, אין הם גלויים לעין הקוראת לתומה. השפה נוחה לקריאה, רהוטה ושוטפת ו"מוארת היטב" אף בתארה—ודווקא בתארה—את ערפל ה"כוחות-הנמוכים" כמו את בניין-העל של האידיאות והכוחות הלוגיים והרוחניים. לא נעדרת האירוניה האמנותית ההכרחית: על הכל שורה האירוניה, על העליונים ועל התחתונים באמצעים קולנועיים, "ליליפוט" כמו "מלכות פולין החדשה" כמו "נבנה ארצנו ארץ מולדת", על הריחוק האובייקטיבי כביכול ועל האפקים הרחבים כביכול שלצרכם חוברו ונוצלו. לא נעדר גם המיזוג המוצלח בין השטף הסיפורי לבין מה שהוא גורל יהודי או אנושי בעיני המחבר.

אלא שעם כל האמור כאן על הצלחה "אמנותית" או "ספרותית", ובלי לגעת כלל בנטיית-לבו של המתרגם הרואה בכך הצלחה טכנית, ראוי גם להעיר כי הקורא לא יזכה כלל לנגיעה המופלאה של המים או של הרוח, ולו אך מחמת העובדה הפשוטה שהמים והרוח בספר שלפנינו אינם ממש אלא הם צל של עצמם. אין הם אפילו הצל הממשי של המים ושל הרוח אלא הצל אשר "צריך להיות" לפי סרטים ולפי ספרים ולפי דיבורי אנשים רבים, מעין אותו "דו-קרב" זכור-לטוב של אמודאים מתחת למים. היטב מכל תעיד על דברינו אלה השפה המוארת, המקלחת והשוטפת בה משתמש המחבר (או שכפתה עצמה על המחבר) החל בשורה הראשונה וכלה באחרונה.

בלי לפסוק אם צודקים הסוברים שכתבי עגנון הם "פרויד לעניים" בעוד שכתבי ברנר הם "קול החיים", ובלי לברר אם רואים הם סטריאוטיפ כהלכתו בכתבי עגנון, יש לקוות כי ספריו הבאים של המחבר יצטיינו ויתכבדו לא רק בטכניקה של חיבורם אלא גם במשקל האמת שבהם.